

Lakatos Attila

HONFOGLALÁS KORI SÍROK NAGYSZALONTA-HALOM DOMBRÓL
(SZALONTA, ROMÁNIA)¹

A múlt század '60-as évei különleges helyet foglalnak el a Partium honfoglalás kori régészeti kutatásának történetében. A II. világháború utáni újjáépítést követően nagy lendülettel újra induló régészeti kutatások mintegy melléktermékeként ebben az évtizedben került napvilágra Bihar megye ma ismert 10. századi sírleleteinek jelentős része: a Szalacs-vidombi, Nagyvárad-szálkadombi, köröstarjáni temető (CHIDIOȘAN 1969; COSMA 2001, 524–525, Taf. 20–21; LAKATOS 2003), valamint ekkor, illetve az ezt követő néhány évben teremtődtek meg a feltételek néhány új és korábban előkerült lelet közzlésére is (Szalacs, Köröstarján, Gálospetri) (CHIDIOȘAN 1965).² Ennek az időszaknak a leletei közé tartozik az itt közzlésre kerülő két nagyszalontai honfoglalás kori sír is, amely bár nem volt teljességgel ismeretlen a román régészeti irodalomban, mindaddig elkerülte a korszakkal foglalkozó kutatók figyelmét.

A sírok 1962-ben kerültek napvilágra, amikor az akkori Nagyvárad Területi Múzeum Nagyszalontatesthalomi neolitikus telep kutató régészei próbaásatásokat kezdtek a közelben fekvő Halom-dombon, amelynek felszínéről korábban jelentős mennyiségű csiszolt kőkori kerámiát, valamint pattintott és csiszolt kőszököket gyűjtöttek. Az ígéretes őskori lelőhelyen nyitott egyetlen kutatóárokából nem kerültek elő telepobjektumok, csupán két, a neolitikus réteget átvágó sírgödör, amelyből egy viszonylag gazdag mellékletű nő, illetve egy férfi csontváza került elő. A sírok leletanyaga a Nagyvárad Múzeum gyűjteményében van, a csontanyag felszedéséről azonban nincs tudomásunk.

A sírleletről szóló első említés Bihar megye régészeti repertóriumából származik. Itt 10. századi magyar sírokként szerepelnek (REPERTORIUL 1974, 60). Később S. Dumitrașcu egy 1983-as tanulmányában néhány sírmelléklet mint a kora középkori románság tárgyi emlékegyének részét jelent meg (DUMITRAȘCU 1983, 62–63, 79, 83, 95). Érdekes módon a sírleletek elkerülték az Erdély régészetében egyébként rendkívül tájékozott Bóna István figyelmét, így ezeket sem az *Erdély Történetének* a honfoglalás és államalapítás korával foglalkozó fejezetében, sem

későbbi összefoglaló jellegű munkáiban nem említette. A nagyszalontai leletek legutóbb C. Cosma egy tanulmányában jelentek meg, amely Nyugat- és Északnyugat-Románia 9–10. századi sírleleteivel foglalkozik (COSMA 2001, 526–527, Taf. 25–26). A szerző számtalan téves és hiányos adatközlése azonban gyakorlatilag lehetetlenné teszi a leletegyüttes megismerését és értékelését. Példának okáért a tanulmány közzléje nem ismerte a sírrajzokat, valamint nem ellenőrizte a nagyvárad múzeum leltárkönyvének nyilvánvalóan hibás bejegyzéseit és a két sírből származó tárgyakat összekeverve, két különálló lelőhely megjelölésével (Test-halom és Halom domb)³ ismertette. Ez olyan tárgyak esetében is előfordult, mint a női sír három egyforma szíjvége, mely láthatóan azonos leletegyüttesből származik, a szerző azonban ezeket mindkét lelőhelynél ismerteti. A közzlés nem tartalmaz ugyanakkor egy sor leletet (a női sír ruhavereteit, a férfi sírjában elhelyezett nyílhegyek egy részét, illetve a tegezvasalás több töredékét), viszont a sírrajzon is ellenőrizhető három szíjvég helyett a szerző tévesen négyet ismertetett, a női sír fonott karperece helyett pedig, amely nem volt azonosítható a múzeum gyűjteményében, egy ismeretlen lelőhelyről származó nyakperccel töredékének rajzát mellékelte. Összességében tehát ez utóbbi közzlés alapján, amely változatlan formában a szerző egy nemrég megjelent könyvében is szerepel (COSMA 2003), a nagyszalontai 10. századi leletek gyakorlatilag nem értékelhetők.

Az 1962-es halom-dombi ásatásokat vezető és azóta tragikusan elhunyt Nicolae Chidioșan hagyatékának rendezése közben számos, Bihar megye honfoglalás kori kutatása számára rendkívüli jelentőségű ásatási dokumentum került elő, köztük néhány olyan is, amely segít tisztázni a két nagyszalontai 10. századi sír problémáját. Fennmaradtak a két sírről, valamint a halom-dombi kutatóárok metszetéről készített rajzok. Bár nem sikerült ásatási naplóra vagy más hasonló jellegű feljegyzésre bukkanni, azonban a sírrajzok és a múzeumi leltárkönyvek adatainak összevetéséből, valamint a lelőhely környékén végzett terepbejárások

segítségével a sírok alaposabb ismertetéséhez szükséges információk nagy részét sikerült összegyűjteni.⁴

A lelőhely a Nagyvárad megyeszékhelytől mintegy 35 kilométerre, délre fekvő Nagyszalonta város határában található, a város vasútállomásától északkeletre, 2500 méter távolságra (1. kép). A Halomdomb mintegy 5–6 méter magas, északi oldala meredek, déli lejtője lankás. A dombot jelenleg minden oldalról a Kölesér-patak mesterséges csatornája határolják. A domb tetején magasfeszültségű vezeték pillére, valamint egy topográfiai jelzőpont található, amely megkönnyíti a lelőhely azonosítását. A lelőhelyről készült ugyan topográfiai felmérés, azon az 1962-ben megásott, észak-déli tájolású, 10 méter hosszú kutatóárok helyét már nem jelölték be, ezért csak sejtethető, hogy az valahol a domb tetején, talán a magasfeszültségű vezeték pillére helyén lehetett. A két feltárt, nyugat-keleti tájolású sír mintegy két méterre feküdt egymástól.

1. sír (2. kép 1)

Női sír. A sírgödör szabályos téglalap alakú enyhén lekerekített sarkokkal. Tájolás: Ny–K. H: 177 cm; Sz: 61 cm; M: 80 cm; Cs: 152 cm. A halottat hanyatt fekvé, kissé behajlított térdekkel helyezték a sírba, mindkét kezét a medencére helyezték. A kisebb csontok rossz megtartásúak.

Mellékletek:

1. Két, ezüsthuzalból készült, egyszerű nyitott végű *fülbevaló* a jobb és bal halánték mellett. Á₁: 1,4 cm; Á₂: 1,3 cm (2. kép 4–5).

2. Két szálból sodort bronz *nyakperec*, amelynek az egyik vége letört, a másik pedig kampósra volt kiképezve. Az ékszer a koponya alatt és részben mellette feküdt (3. kép 1).

3. Két rossz megtartású, aranyozott bronzlemezből préselt *hajfonatkorong* a bal vállon, valamint a jobb felkar belső oldalánál. A korongok szegélyét kidomborodó félgömbörsor díszíti. Középe ugyancsak félgömb alakúra lett kidomborítva. A korongok szegélyének felső részén nagyfejű, laposra kalapált végű nittszeg, alsó részén pedig két kisebb szegecs található, amely feltehetően a bőrből vagy vastagabb textiltől készült hátlap rögzítésére szolgált. Mindkét darab igen rossz megtartású, az aranyozás nyomai csak helyenként láthatóak. Á₁: 7,4 cm; Á₂: 7 cm (2. kép 2–3).

4. Három db, aranyozott ezüstlemezből préselt *kisszíjvég*, melyből kettő a bal oldali, egy pedig a jobb oldali hajfonatkorong közelében került elő. A szíjvégeket absztrakt növényi motívumok díszítik. Rögzítésükre két-két, elkalapált végű nittszeg szolgált. H_{1–3}: 3,9 cm (3. kép 2–4).

5. Hat darab kerek, félgömb alakúra domborított közepű, vékony ezüstlemezből préselt *veret*. Öt a mellkas bal oldalán a hajfonatkorong közelében, egy pedig a jobb combcsont belső oldalánál került elő. Az igen rossz megtartású tárgyak múzeumban őrzött töredékeiből csupán négy veret részleteit sikerült összeállítani. A veretek felső (és valószínűleg alsó) részén felvarrására szolgáló lyukakat fúrtak (2. kép 7–10).

6. Aranyozott ezüstlemezből préselt, *stilizált madárfej alakú veret* a jobb kar belső oldalánál, a hajfonatkorong és a

szíjvég közelében. A veret rögzítésére két elkalapált végű, ellentet lemezekkel ellátott nittszeg szolgált (2. kép 6).

7. Sodrott *huzalkarperec* a jobb alkarcsontokon. Az ékszer nem volt azonosítható a múzeum gyűjteményében.

2. sír (4. kép 1)

Férfisír. Lekerekített sarkú, téglalap alakú sírgödör. Tájolás: Ny–K. H: 195 cm; Sz: 72 cm; M: 92 cm; Cs: 159 cm. A halottat hanyatt fekvé, nyújtott testhelyzetben, kinyújtott karokkal helyezték a sírba. A lábszár mindkét oldalán lócsontok (koponya és lábszárcsontok) feküdtek.

Mellékletek:

1. Kerek átmetszetű huzalból hajlított egyszerű, nyitott *bronzkarika*. A tárgy nincs feltüntetve a sírrajzon, azonban feltételezhetően a koponya alatt feküdt. Á: 3,2 cm (4. kép 3).

2. Kerek átmetszetű, zárt bronz *karikagyűrű* a medencecsontok felett (4. kép 2).

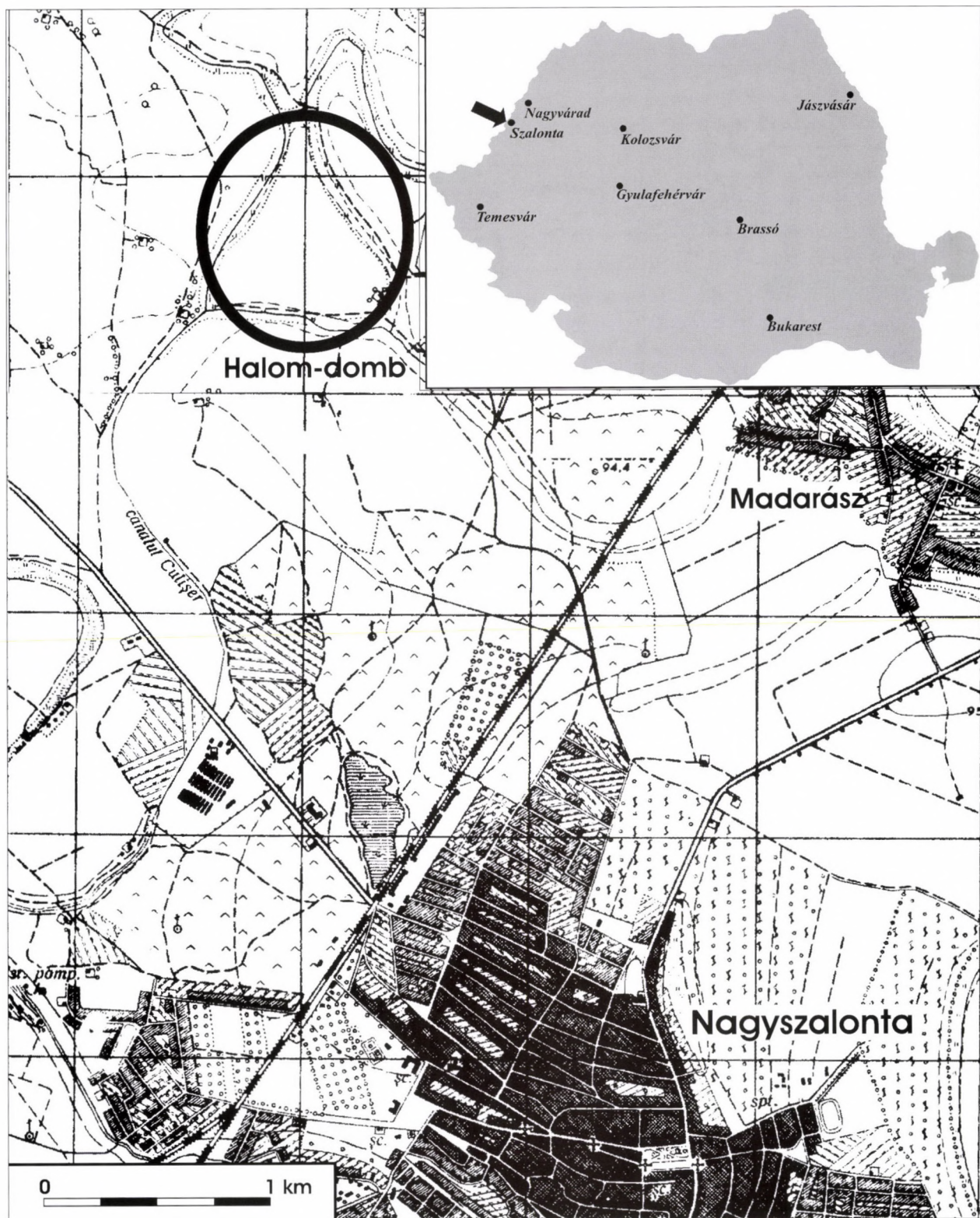
3. Vas *nyílhegyek* a bal felkar és a mellkas között. A sírba helyezett nyílvevesszők száma bizonytalan. A múzeum gyűjteményébe eredetileg négyet leltároztak be, később azonban ugyancsak Nagyszalonta-Halomdomb megjelöléssel további öt, összerozsdásodott nyílhegy került bejegyzésre (4. kép 11–14).

4. A nyílvevesszők tárolására szolgáló *tegez* vashalványból készült *merevítőpálcái*. A rossz megtartású vasalásoknak csupán néhány töredékét sikerült azonosítani a múzeum gyűjteményében (4. kép 6–10).

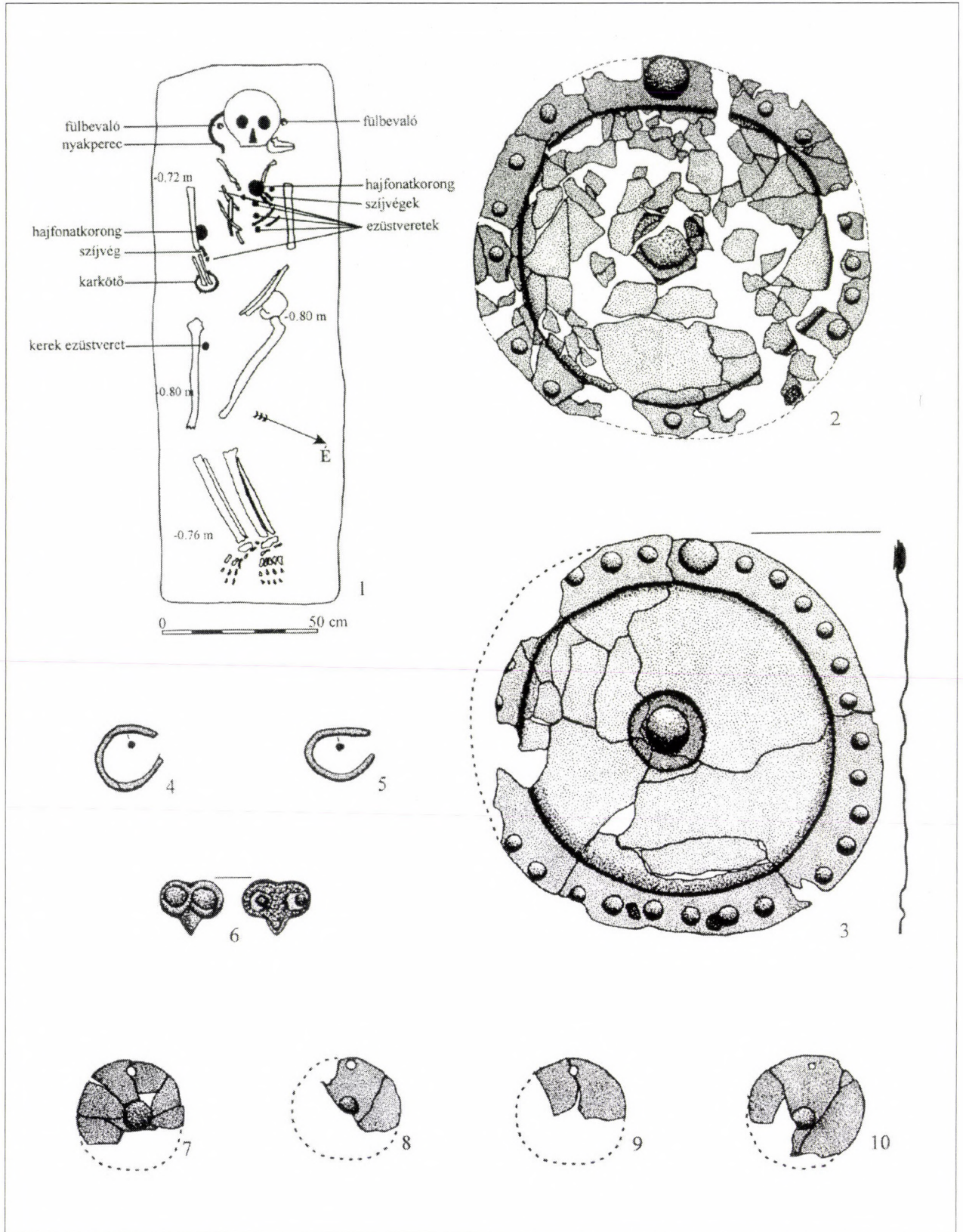
5. Két rossz megtartású, körte alakú vaskengyel darabjai a bal combcsont alsó része mellett, a lócsontok fölött (4. kép 4–5).

A fentebb bemutatott 10. századi sírok a sík terepből 5–6 méterre kimagasodó, elnyújtott háromszög alakú domb tetején helyezkedtek el. A dombot jelenleg mindhárom oldalról a mocsaras terület vizének elvezetésére ásott csatornák veszik körül, azonban még néhány évtizeddel ezelőtt is szigetként emelkedett ki a Kölesér lápos, az év legnagyobb részében vízzel borított árterületéből.

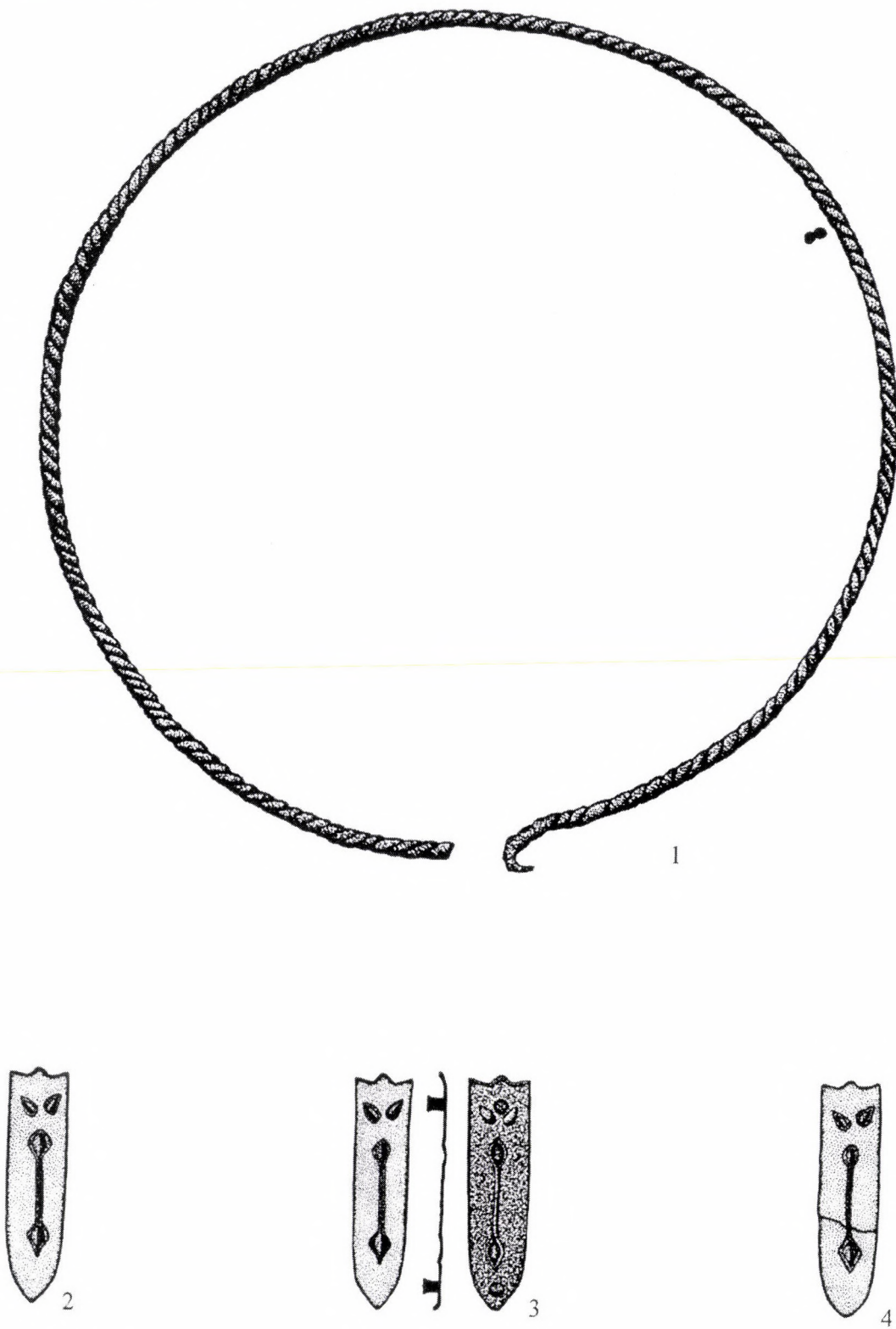
Az 1962-ben N. Chidioşan által végzett próbaásatás eredményei nem teszik lehetővé a temető jellegének, nagyságának és szerkezetének meghatározását. Az egyetlen kutatóárokból feltárt két honfoglalás kori sír felbukkanását követően újabb felületeket nem nyitottak. Az 1. sír gazdag leletanyaga és a két temetkezés párhuzamos fekvése kisebb, soros elrendezésű nagycsaládi temetőre utalnak. Ugyanakkor nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget sem, hogy egy nagyobb közösségi temető gazdagabb sírjaival van dolgunk. Ettől függetlenül a női sír eredetileg aranyozott bronz leletei: a nyakperec, a hajfonatkorongok, a stilizált madárfej és a szíjvég formájú veretek, valamint a ruhára varrható, korong alakú ezüstveretek viszonylag rangos személy temetkezésére utalnak. Hasonló társadalmi helyzetű lehetett a férfi sírokra jellemzően szegényesebb melléklettel, de tegezzel, nyílvevesszőkkel, valamint a lábaihoz helyezett, s a halotti szertartásra feláldozott

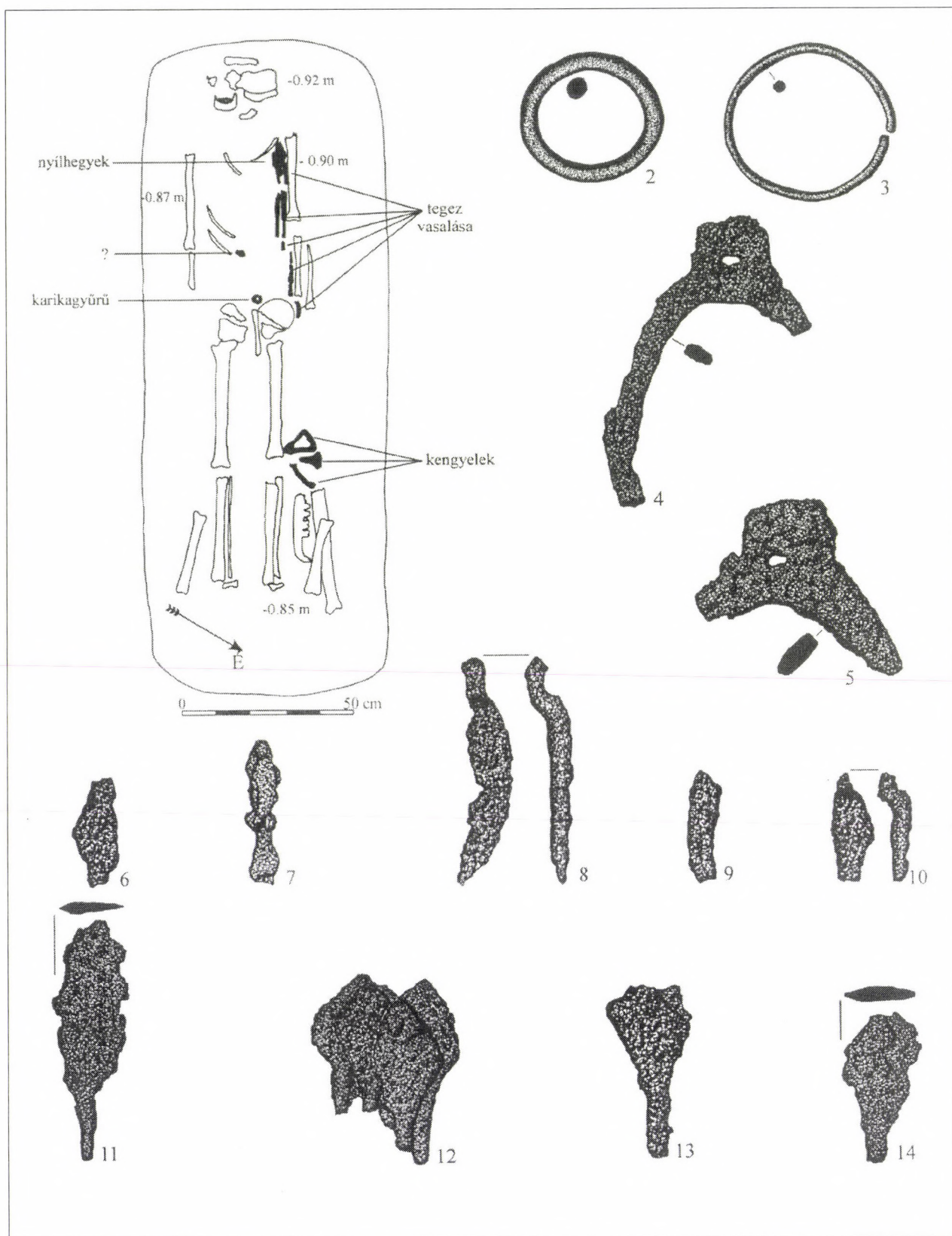
1. kép Nagyszalonta-Halom domb. A honfoglalás kori temető fekvése
 Abb. 1. Nagyszalonta-Halom domb. Die Lage des landnahmezeitlichen Gräberfeldes

2. kép Nagyszalonta-Halom domb, 1. sír
Abb. 2. Nagyszalonta-Halom domb, Grab 1.

3. kép Nagyszalonta-Halom domb, 1. sír
Abb. 3. Nagyszalonta-Halom domb, Grab 1.

4. kép Nagyszalonta-Halom domb, 2. sír
Abb. 4. Nagyszalonta-Halom domb, Grab 2.

lő lenyúzott bőrével, koponyájával és lábszárcsontjainval eltemetett férfi is.

A női sírban talált leletek közül egyértelműen a hajfonatkorongok és a hozzá tartozónak látszó egyéb hajfonatdíszek tűnnek a legérdekesebbeknek, annak ellenére, hogy ezek pontos párhuzamai előttünk nem ismertek és különösebb időrendi támpontot sem nyújtanak. A hajfonatkorongokról szóló könyvtárnyi irodalom hosszú ideig vitatta e korongok funkcióját és viseleti módját, az utóbbi években azonban szinte egyöntetűen elfogadottá vált az a nézet, mely szerint ezeket hajfonatra erősítve, esetenként szalaggal vagy bőrszíjjal a hajfonatba fonva hordták.⁵ Azokban az esetekben, ahol a hajfonatkorongok pozíciója a sírban nem felel meg a hajfonatok lehetséges helyzetének, ott elsősorban állatjárás okozta elmozdulásra, esetleg rituális céllal levágott vagy megoldott hajfonatokra gondolhatunk, amelynek díszait külön helyezték a halott mellé (RÉVÉSZ 1996, 84; DIENES 1969, 118; FODOR 1973, 34). Ez történhetett a nagyszalontai női sír esetében is, ahol nem csak az egyik hajfonatkorong, de a hozzá tartozó többi, hajfonatot díszítő veret is a bal kar belső oldalánál feküdt. A korongok pontos párhuzamaikra eddig nem sikerült ráakadnunk, motívumai azonban egyenként megtalálhatóak a hajfonatkorongok egyszerűbb, préselt csoportjához tartozó több példányán is. A szegélyt díszítő, domborított félgömbök megtalálhatók a Szob-kiserdői temető 37. sírjának (BAKAY 1978, 26–28, XIII/1–2. t.) és a sóshartyáni temető 45. sírjának (FODOR 1973, 34–40, 4. 1–2. kép), valamint a karosi II. temető 72. sírjának korongján, amelyet a közlő a 10. század közepére vagy második harmadára keltezett (RÉVÉSZ 1996, 32, 87, 332, 109/9–10 t.). A sóshartyáni temető hajfonatkorongos sírját egyéb leletek alapján a szerző ugyancsak a 10. század második felére helyezte (FODOR 1973, 33.) A nagyszalontai korongok középső részének koncentrikus árkokból felépített motívumai felbukkannak a tiszanaagyrévi leleten (FETTICH 1937, 83, LXX/1–2. t.), valamint a Gyula-téglagyári temető 45. sírjának (BAKAY 1978, 180, LXV/10–11. t.), és a Sárrétudvari-hízóföldi temető 32. sírjának korongpárján (NEPPER 2002, I., 302, II., 233/27–28. t.).

A szakirodalomból ismert hajfonatkorongos temetkezések közül néhány esetben előfordult, hogy a korongok függesztőszalagját is veretekkel díszítették. Ebből a szempontból már régebből ismert volt a Tiszaeszlár-bashalmi II. temető 12. sírja, valamint az aldebrői temető 13. sírja (DIENES 1972, 31. kép; CSALLÁNY 1970, 265–267, XXX–XXXII. t.; SZABÓ 1963, 103–105, 2. ábra). Újabbban közéjük sorolhatjuk a karosi II. temető 47. sírját és a Sárrétudvari-hízóföldi temető 32. sírját is (RÉVÉSZ 1996, 43. kép; NEPPER 2002, II. kötet, 233. t.). Veretekkel

díszítették a nagyszalontai 1. sír hajfonatkorongokat rögzítő szalagjait is. Ebből a szempontból is sajnálatos, hogy a feltárás során nem készültek (vagy nem maradtak fent) pontosabb ásatási megfigyelések, fényképek vagy ásatási napló, amelyek alapján megkísérlelhettünk a hajfonatdíszek viseleti módjának rekonstrukcióját. A rendelkezésre álló sírrajz tanúsága szerint a három szíjvég alakú, aranyozott bronzveret közül kettő a bal oldali hajfonatkorong közvetlen közelében, a harmadik, rossz megtartású példány pedig a jobb oldali korongtól kissé lejjebb feküdt. A korongok az egyik, kevésbé rossz megtartású darab tanúsága szerint a szegély felső részén található nagy fejű, illetve az alsó részhez rögzített két kisebb szegecs segítségével voltak a függesztőszalaghoz, esetleg valamilyen szerves anyagból készült hátlaphoz rögzítve, amelyeknek azonban semmilyen nyoma nem maradt a sírban.⁶ Elképzelhetőnek tartjuk, hogy a szíjvég alakú veretek a függesztőszalagnak a korong alsó részén lévő szegecs alatti részét díszíthették. A veretek pozíciója kizárja azt a lehetőséget, hogy ezek öv díszítésére szolgáltak volna, azonban megtörténhet, hogy eredetileg ilyen céllal készültek és a nagyszalontai sírba már, mint másodlagosan felhasznált díszek kerültek. Általán ismert, viszonylag jó párhuzamaik a bodrogszerdahelyi temető 1937-ben feltárt első két sírjából és a Sárrétudvari-poroshalmi temető 2. sírjából származnak⁷ (ERDÉLYI 1961–1962, 17–18; NEPPER 1995, 48, 54; NEPPER 2002, 395–396, 403, 353/18. t.).

Kevésbé egyértelmű, hogy a sírból előkerült, a sírrajzon a halott mellkasának bal oldalán, valamint a jobb alkar és a jobb combcsont mellett feltüntetett hét darab, ezüst lemezből préselt kisebb *díszítőkorong* a ruhát, vagy az előzőekben tárgyaltakkal együtt a hajfonatot díszítették. A tárgyak sajnálatos módon igen rossz megtartásúak és állapotuk a múzeumi tárolás során tovább romlott. Csupán négy veret töredékeit sikerült összeállítani. Ezek alapján megállapítható, hogy a veretek alsó és felső részén kis méretű lyukak szolgáltak a veretek felvarrására. A sírrajzon szereplő hét korong alakú veret közül öt a bal oldali hajfonatkorong közelében feküdt, egy a jobb oldali hajfonatot díszítő szíjvég formájú verettől kissé lejjebb, a hetedik pedig a jobb combcsont belső oldalán. Ez utóbbi akár állatjárás következtében is oda kerülhetett. Elvileg tehát nem kizárható, hogy ezek is a hajfonatot díszítették, azonban erre nézve régészeti párhuzamokkal nem rendelkezünk. Ellenben hasonló, ám méreteikben és díszítésükben némileg eltérő, ruhát díszítő kerek díszítőlemezek ismertek többek között a Szeged-bojárhalmi és a máriaföldei (Teremia Mare, Románia) sírokból, valamint a karosi II. temető 47., a Szentes-borbásföldi temető 12. és a Vörs-papkeri te-

mető 690. sírjaiból (HAMPEL 1905, III., 426, 392; RÉVÉSZ 1996a, 300; RÉVÉSZ 1996, 43. kép; KÖLTŐ 1995, 194, II/17. t.). Az említett temetkezések mindegyike a honfoglalás kori emléanyag Szőke B. által kidolgozott osztályozása szerint a honfoglaló magyarság vezető- és középrétege második csoportjának női temetkezései közé tartozik (SZŐKE 1962, 22–27).

Arra nézve sem rendelkezünk egyértelmű adattal, hogy a nagyszalontai 1. sír egyetlen, *stilizált madárfej formájú verete* a hajfonatkorong szalagját vagy a ruhát díszítette-e. Ásatási napló híján csupán feltételezhetjük, hogy a nagyváradi múzeum gyűjteményében őrzött madárfej alakú veret azonos a sírrajzon a bal oldali szíjvég alakú veret mellett feltüntetett tárggyal. Ez a verettípus viszonylag gyakori a honfoglalás kori női sírok leletanyagában. Megtalálható többek között a marosgombási, a Gyula-téglagyári, a tiszaberceli, a Gáva-Szincse-dombi és a Szentés-borbásföldi temető leletanyagában (HEREPEY 1896, 427; BAKAY 1978, LXV/2, 4–5. t.; ISTVÁNOVITS 2003, 187–189, 175/9. t., 55–56, 38. t.; RÉVÉSZ 1996a, 300, 5/10–14. kép). A felsorolt lelőhelyeken a madárfej alakú veretek csizma, ruha és lószerszám díszítésére egyaránt szolgáltak. Pontosabb keltezésük a honfoglalás és a kora Árpád-kor időrendi keretein belül nem lehetséges.

A nagyszalontai 1. sír halottjának nyakán talált, két szálból sodort aranyozott bronz *nyakperecet* a régészeti kutatás egységesen a 10. század közepétől (SZŐKE 1962, 92–93; SZABÓ 1978–1979, 52–62; GIESLER 1981, 16–120; KISS 1985, 07–313), elvéve a század második harmadától keltezte (RÉVÉSZ 1996, 92).

A koponya két oldalán előkerült két, kis átmérőjű, nyitott *karika*, feltehetően fülbevaló volt. Időrendi szempontból ezek megjelenését a 10. század utolsó harmadától számítják (SZŐKE–VÁNDOR 1987, 53–54).

A sírban egy aranyozott bronzhuzalokból sodrott *karperecet* is talált az ásató, amely az ásatási rajz tanúsága szerint a halott jobb kezén volt. Ezt a leletet sajnálatos módon nem sikerült azonosítani a nagyváradi múzeum gyűjteményében, így nem rendelkezünk adatokkal az ékszer típusát illetően (a végződések formája, az összesodrott szálak száma stb.). A több szálból sodrott karpereceket a régészeti kutatás kialakításuk részleteitől függetlenül a 10. század második felétől, a legkorábbiakat feltételeken a század második harmadától keltezte (SZŐKE 1962, 95; SZABÓ 1978–1979, 96–9). Újabban hasonló eredményre jutott a 10–11. századi karperecek tipológiájának finomítását megkísérelő Langó P. is (LANGÓ 2000, 44–46).

A nagyszalontai temető 2. sírjában talált leletek sokkal kevesebb lehetőséget adnak az elemzésre.

A honfoglalás kori nyíltartó tegezekkel kapcsolatban mára már egy sor elemzés, rekonstrukciós kísérlet (NAGY 1890, 294; NAGY 1893, 320–322; HAMPEL 1907, 39–43; ZICHY 1917, 152–165; Cs. SEBES-TYÉN 1932, 206–222; DIENES 1965, 144; DIENES 1972, 20. kép; RÉVÉSZ 1985, 5–53; RÉVÉSZ 1996, 169–175, 209, 129. kép), sőt még kísérleti régészeti adat is a kutatás rendelkezésére áll, azonban a nagyszalontai 2. sír esetében a dokumentáció hiányossága, illetve a *tegezmezevítő*k különösen rossz megtartása lehetetlenné teszi összevetésüket ezekkel az eredményekkel.

Nem teljesen egyértelműek a *nyílhegyekkel* kapcsolatos adatok sem. A nagyváradi múzeum leltárkönyvébe összesen nyolc, a Nagyszalonta-Halom dombi temetőből származó nyílcsúcs van bejegyezve, a leletkörülmények pontosabb leírása nélkül. Ezek közül öt db összerozsdásodva került napvilágra. Az előrehaladott oxidáció miatt nem mindegyik nyílhegy típusa határozható meg, azonban a jól látható példányok rombusz alakúaknak tűnnek. A másik három példány közül kettő levél alakú, a harmadik pedig töredékes, ezért tipológiai szempontból nem besorolható. Köztudott, hogy a Kárpát-medencei honfoglalás kori temetők leletanyagában nem ritkák a férfi halottak mellé temetett nyílvezők, ezek száma azonban rendszerint 1 és 7 között változik. Erre a jelenségre a régészeti kutatás különböző értelmezéseket dolgozott ki, amelyek szerint a nyílhegyek számának rangjelző szerepe lett volna (LÁSZLÓ 1944, 132), esetleg a halott túlvilági útjának megtételét lett volna hivatott segíteni (DIENES 1957, 29–31, DIENES 1978, 38–39, DIENES 1979, 88–89). A nagyszalontai 2. sír halottja mellé helyezett nagy számú nyílvező viszonylag ritka jelenségnek számít a 10. századi magyarság régészeti hagyományában (RÉVÉSZ 1996, 168–169). Azonban számolnunk kell a tévedés lehetőségével is. Az ásató által készített sírrajz alapján nem állapítható meg a nyílhegyek száma. Ugyanakkor az összerozsdásodott öt nyílhegy a nagyváradi múzeum leltárkönyvében nem a nagyszalontai leletekkel egy időben, hanem utólag került bejegyzésre. Figyelembe véve, hogy az egy csoportban beletárolt leletek esetében is számos hibára akadunk az egyes tárgyak lelőhelyének meghatározását illetően, nem tartjuk kizártnak, hogy jelen esetben sem történt másként, s a sírban eredetileg csupán három nyílcsúcs feküldhetett (vagy ennyi kerülhetett be közülük a múzeum gyűjteményébe), a külön beletárolt 5 nyílhegy pedig egy más lelőhelyről vagy más régészeti leletegyüttesből származik.

A 2. sír értékelésének szempontjából nem nyújt különösebb támpontot az egyébként töredékes állapo-

tú körte alakú kengyelpár, és a sírrajzon nem szereplő nyitott végű, nagy átmérőjű bronz hajkarika sem.⁸

A csontváz medencéje fölött előkerült zárt, aranyozott bronzkarika elvileg gyűrű kellett legyen, bár a sírrajz tanúsága szerint a halott mindkét keze a teste mellé volt helyezve. A gyűrű a jobb alkarcsonttal együtt talán állatjárás következtében került a medencésontok fölé. Ezt a gyűrűtípust Szőke B. 11–12. századnak tartotta (SZŐKE 1962, 97–98). Ezzel szemben I. Giesler megfigyelései szerint elsősorban a kissé lapított kialakításúak, mint a nagyszalontai példány a köznépi temetőkben korábban, már a 10. század utolsó harmadában megjelennek, és folyamatosan használatban maradnak a 11. század végéig (GIESLER 1981, 110, Taf. 53).

A nagyszalonta-halom-dombi temető két feltárt sírjának viszonylag gazdag leletanyaga nyújt némi támpontot a sírok időrendi helyzetének meghatározásához, ezt azonban hiba lenne a temető feltáratlan

részére nézve is érvényesnek tekinteni. Az 1. sír hajfonatkorongjai e tárgy típus préseléssel előállított csoportjához tartoznak, amelyek Fodor I. megfigyelése szerint, az öntött változatokkal ellentétben nem találhatók meg a Kárpát-medencétől keletre eső területek leletanyagában. Ez alapján a szerző arra következtet, hogy kialakulásuk a 10. század folyamán már itt, a Kárpát-medencében ment végbe. A halom-dombi 1. sír eszerint semmiképpen sem keltezhető a 10. század korai szakaszára. Ezt látszik megerősíteni a sírból előkerült, elsősorban a 10. század második felére és a kora Árpád-kor leletanyagára jellemző sodort kar- és nyakperec, valamint az 1. sírből származó, hasonló keltezésű zárt karikagyűrű. A leletek többi része ennél jóval tágabb keret között keltezhető. Mindezek alapján a Nagyszalonta-halom-dombi temető két ismert sírját a 10. század második harmada és a század vége vagy a 11. század legeleje közé keltezhetjük és nagy valószínűséggel a honfoglalás kori katonai középréteg temetkezései közé sorolhatjuk.

Jegyzetek

- ¹ A cikk szerzője ezúton szeretne köszönetet mondani Kovács László régésznek a közlemény megírásához nyújtott szakmai tanácsaiért.
- ² Az említett időszak román régészeti kutatásairól részletesebben lásd: BÓNA 2001, 74–76.
- ³ Az egymástól mintegy 3 km-re fekvő két lelőhelyen 1962-ben egyidőben folytak feltárások, honfoglalás kori leletek azonban, a múzeumi leltárkönyv hibás bejegyzése ellenére csak a Halom-dombról kerültek elő.
- ⁴ Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Emődi János régésznek a terepbejárásokon nyújtott önzetlen segítségért.

- ⁵ A téma szakirodalmának történeti áttekintését és az újabb eredmények összefoglalását, valamint a karosi példányok viseletének elméleti rekonstrukcióját lásd: RÉVÉSZ 1996, 82–89, 124. kép.
- ⁶ A hajfonatkorongokat a restaurálás során ragasztóval átitatott textildarabokra rögzítették, ezért a tárgyak hátoldalán esetleg megmaradt, organikus anyag által hagyott lenyomatok nem vizsgálhatók.
- ⁷ Az utóbbi esetben a veretek egy teljes övgarnitúra részét képezik, amelyet a közlő a 10. század elejére keltezett.
- ⁸ A hajkarika valószínűleg a koponya alól került elő a csontok felszedésekor és ezt az ásató később elfelejtette a rajzon is rögzíteni.

IRODALOM

BAKAY 1978

BAKAY K., *Honfoglalás- és államalapítás-kori temetők az Ipoly-mentén. – Gräberfelder an der Eipel aus der Zeit der Ungarischen Landnahme und Staatsgründung.* StCom 6 (1978)

BÓNA 2001

BÓNA I., *Erdély a magyar honfoglalás és államalapítás korában.* in: Erdély a keresztény Magyar Királyságban. Erdélyi Tudományos Füzetek 231, Kolozsvár, 2001, 69–97.

CHIDIOȘAN 1965

N. CHIDIOȘAN, *Mormîntul din perioada feudalismului timpuriu de la Găloșpetreu (Raion Marghita).* – *Das Grab von Găloșpetreu (Raion Marghita) aus der Frühfeudalen Zeit.* Muzeul Brukenthal. Studii și Comunicări 12 (1965) 237–243.

- CHIDIOȘAN 1969 N. CHIDIOȘAN, *O necropolă din feudalismului timpuriu descoperită la Sălăce. – Une nécropole de haute époque féodale découverte a Sălăcea*. SCIV 20 (1969) 611–615.
- COSMA 2001 C. COSMA, *Gräberfelder, Einzelgräberfelder und Grabfunde unsicheren Charakters aus dem 9.–10. Jh. im westen und nordwesten Rumäniens*. in: *Studia Archaeologica et Historia Nicolao Gudea Dedicata*, Zalău, 2001, 499–565.
- COSMA 2003 C. COSMA, *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII–X d. H.* Etnischen und kulturellen Interferenzen im 1. Jahrtausend n. Chr. – 1. Jahrtausend n. Chr., Cluj-Napoca, 2003.
- CSALLÁNY 1970 D. CSALLÁNY, *Weiblicher Haarflechtschmuck und Stiefelbeschlüge aus der ungarischen Landnahmenzeit im Karpatenbecken*. Acta ArchHung 22 (1970) 261–299.
- DIENES 1957 DIENES I., *A bashalmi (Szabolcs-Szatmár m.) honfoglalás kori magyar temető*. ArchÉrt 84 (1957) 24–37.
- DIENES 1965 DIENES I., *A honfoglaló magyarok*. in: *Orosháza története*. Szerk.: Nagy Gy., Orosháza, 1965.
- DIENES 1969 DIENES I., *Megjegyzések Fettich Nándor válaszához*. ArchÉrt 96 (1969) 116–122.
- DIENES 1972 DIENES I., *A honfoglaló magyarok*. Budapest, 1978.
- DIENES 1978 DIENES I., *A honfoglaló magyarok lélekhielmeinek régészeti bizonyosságai*. in: *Mitosz és történelem*. Szerk.: Hoppál M.–Istvánovits M., Előmunkálatok a magyarság néprajzához 3, Budapest, 1978, 28–39.
- DIENES 1979 I. DIENES, *Archäologische Beweise des Geisterglaubens der Ungarn zur Zeit der Landeseroberung*. ARegia 17 (1979) 81–90.
- DUMITRAȘCU 1983 S. DUMITRAȘCU, *Podoabe și piese de îmbrăcăminte din mileniul I. e. n.* Crisia 13 (1983) 65–71, 98–110.
- ERDÉLYI 1961–1962 ERDÉLYI I., *A bodrogszerdahelyi (Streda nad Bodrogom) honfoglaláskori temető. – Der landnahmezeitliche Friedhof von Borogszerdahely*. JAMÉ 4–5 (1961–1962) 17–30.
- FETTICH 1937 FETTICH N., *A honfoglaló magyarság fémművészete – Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn*. ArchHung 21 (1937).
- FODOR 1973 FODOR I., *Honfoglaláskori művészetünk iráni kapcsolatainak kérdéséhez. A sóshartyáni korongpár. – On the Problem of the Influence of Iranian upon Hungarian Art in the Conquest Period. A Pair of Discs from Sósartyán*. – ArchÉrt 100 (1973) 32–41.
- GIESLER 1981 J. GIESLER, *Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo-Brdo Kultur (Ein Beitrag zur Archäologie des 10. und 11. Jahrhunderts im Karpatenbecken)*. PZ 56 (1981).
- HAMPEL 1905 J. HAMPEL, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*. I–III., Braunschweig, 1905.
- HAMPEL 1907 HAMPEL J., *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről*. Budapest, 1907.
- ISTVÁNOVITS 2003 ISTVÁNOVITS E., *A Rétköz honfoglalás- és Árpád-kori leletanyaga – Das landnahme- und arpadenzeitliche Nachlassmaterial des Rétköz*. Nyíregyháza, 2003.
- KISS 1985 A. KISS, *Studien zur Archäologie der Ungarn im 10. und 11. Jahrhundert*. in: *Die Bayern und ihre Nachbarn*. Österreichisches Akademie der Wissenschaften, Wien, 1985, 217–389.
- KÖLTŐ 1995 KÖLTŐ L., *Az első honfoglalók a Balaton déli partján. – Die ersten Landesereber am Südferr des Plattensees*. In: *A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei*. Szerk. Wolf M. – Révész L., Miskolc, 1995, 187–196.
- LAKATOS 2003 LAKATOS A., *10–11. századi temető Köröstarján-Csordásdombon (Tărian, Románia). – Cemetery of the 10–11th Centuries at Köröstarján-Csordásdomb (Tărian, Romania)*. ArchÉrt 128 (2003) 211–226.

- LANGÓ 2000 LANGÓ P., *Megjegyzések a Kárpát-medence X–XI. századi huzalkarpereceinek és sodrott karpereceinek viseletéhez és használati idejéhez. – Beiträge zur Tracht und Benutzungszeit der Drath und gedrehten Armringe im Karpatenbecken des 10–11. Jh.* JAMÉ 42 (2000) 33–56.
- LÁSZLÓ 1944 LÁSZLÓ GY., *A honfoglaló magyar nép élete.* Budapest, 1944.
- NAGY 1890 NAGY G., *A magyar középkori fegyverzetéről.* ArchÉrt 10 (1890) 289–301, 403–416.
- NAGY 1893 NAGY G., *A régi kunok temetkezése.* ArchÉrt 13(1893)313–323.
- NEPPER 1995 NEPPER I., *Újabb honfoglalás kori temetők Biharban. – Neuere Begräbnisplätze aus der Zeit der Landnahme in Bihar.* in: *A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei.* Szerk. Wolf M – Révész L., Miskolc, 1995, 47–56.
- NEPPER 2002 NEPPER I., *Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei.* Magyarország honfoglalás kori és Árpád-kori sírleletei III. Budapest-Debrecen, 2002.
- REPERTORIUL 1974 *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor.* Oradea, 1974.
- RÉVÉSZ 1985 RÉVÉSZ L., *Adatok a honfoglalás kori tegez szerkezetéhez. – Angaben zum Bau des Köchers aus der Zeit der ungarischen Landnahme.* AASzeg. Suppl. 5 (1985) 35–53.
- RÉVÉSZ 1996 RÉVÉSZ L., *A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez. – Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit.* Archäologische Angaben zur Geschichte des oberen Theißgebietes im 10. Jahrhundert. Magyarország honfoglalás kori és Árpád-kori sírleletei I. Miskolc, 1996.
- RÉVÉSZ1996a RÉVÉSZ L., *Honfoglalás kori temető Szentes-Borbásföldön (Szabó J. Győző ásatása nyomán).* StudArch 2 (1996) 299–336.
- CS. SEBESTYÉN 1932 CS. SEBESTYÉN K., *A "sagittis hungarorum". A magyarok íja és nyila.* Dolg. 8 (1932) 167–255.
- SZABÓ 1978–1979 SZABÓ J. GY., *Árpád-kori telep és temetője Sarud határában IV. – Poselenie i mogil'nik epohi Arpadov v okrestnostjah derevni Šarud.* EMÉ 16–17 (1978–79) 45–136.
- SZŐKE 1962 SZŐKE B., *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei.* Régészeti Tanulmányok I. Budapest, 1962.
- SZŐKE—VÁNDOR 1987 SZŐKE B. M.—VÁNOR L., *Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője.* Fontes ArchHung Budapest, 1987.
- ZICHY 1917 ZICHY I., *A honfoglalás kori tegez és keleti kapcsolatai.* Turán (1917) 152–165.

LANDNAHMEZEITLICHE GRÄBER VON NAGYSZALONTA – HALOM DOMB (SALONTA, RUMÄNIEN)

Auszug

Das relativ reiche Fundmaterial der zwei freigelegten Gräber des Gräberfeldes von Nagyszalonta – Halom domb geben einige Anhaltspunkte zur Datierung der Gräber. Die Haarflechtscheiben des Grabes I gehören zur gepresst hergestellten Gruppe dieses Typs, die der Beobachtung von I. Fodor nach im Gegensatz zu den gegossenen Varianten im Fundmaterial der Gebiete östlich vom Karpatenbecken nicht aufzufinden ist. Daraus schließt der Verfasser darauf, dass ihre Herausbildung während des 10. Jhs. schon

hier im Karpatenbecken erfolgte. Dementsprechend kann das Grab I von Nagyszalonta – Halom domb auf keinen Fall in die erste Periode des 10. Jhs. datiert werden. Auch weitere Fundstücke aus diesem Grab scheinen diese Behauptung belegen zu können, so der gedrehte Armring und Halsring, die in erster Linie für das Fundmaterial aus der zweiten Hälfte des 10. Jhs. und aus der frühen Arpadenzeit typisch sind, sowie der geschlossene Fingerring ähnlicher Datierung. Auf Grund dessen kann man die beiden bekannten Gräber

aus dem Gräberfeld von Nagyszalonta – Halom domb
in die Zeit zwischen dem zweiten Drittel des 10. Jhs.
und dem Ende dieses Jhs., oder Anfang des 11. Jhs.

datieren und mit großer Wahrscheinlichkeit zu den
Bestattungen der mittleren Schicht der Krieger der
Landnahmezeit zählen.

A. Lakatos
Muzeul Țării Crișurilor
Oradea
B-dul Dacia Nr. 1–3.
410464 – România